

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО СКОПЈЕ
Историско-филолошки оддел
Книга 3 (1950), № 8
ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ DE SKOPJE
Section historico-philologique
Tome 3 (1950), № 8

Бранислав Русић

САИЦИЈЕ У МАКЕДОНИЈИ

Branislav Rusić

LES „SAIDŽIJAS“ EN MACEDOINE

Скопје—Skopje
1950

САИЦИЈЕ У МАКЕДОНИЈИ

У Македонији, а деком и изван ње, особито у западној половини њеној, у којој се донедавна највећма било развило печалбарство и у неким пределима и крајевима постало главна привредна грана, имало је знатан број људи по селима и градовима који су се занимали преношењем новаца, малих „поздрава“ или „аманета“, писама и усмених вести од завичаја до далеких места рада печалбара и у супротном правцу. У народу су се на разним местима за те људе употребљавали неколики називи. У Горњем Пологу, Поречу, Прилепу, Голем Брду¹, Дебарском Дримколу² се за таква човека каже да је „саиција“³. У неким селима Скопске Црне Горе (у Љубанцима, Кучкову и Чучеру), у Велесу, понегде у Горњој Дебрци (у Турју, Мраморцу, Сливову, Врбјанима), у Малесији, Струшком Пољу^{3*} и селима по његову ободу („Горни Села“) употребљава се назив „сајџија“. Код Торбеша из Брода у Гори (северно од Шаре), у Доњој Дебрци (Издеглавју, Горном и Долном Стредоречу, Злестима) и у северном делу Охридског Поља има реч „сајџија“. У једној обредној песми из Пореча (из Крушја) коју жене певају на празник Женских водица родитељима чији се син налази на печалби, назив „сајџија“ је употребљен с обрнутим редом прва два слога:

Прошетало лудо младо
 Од чаршија низ чаршија;
 Раце носит у џебои,
 Плни му се леплебији;
 Тој ми барат јасаџија⁴
 Да ми пратит бела книга,
 Бела книга, црно писмо,
 Црно писмо на мајка му,
 На мајка му, на татка му, —
 Да им пиша да су живо,
 Да су живо, да су здраво⁵.

Да ифчекаш и в година,
 И в година мила снаа!
 Вађај пари, плаћај песна;
 Ова песна сто динари!

У селима на источној коси од Охридскога Језера; све до Велгошта на северу; каже се „сејација“. У целој Горњој Преспии има реч „силација“; а у Доњој Преспии „ћирација“.

У мало краћем облику, без слога „џи“, тај се назив јавља и изван Македоније; особито у Србији и Босни. Прота Матеја Ненадовић⁶, Сретен Поповић^{6*} и Тихомир Ђорђевић⁷ помињу реч „саија“, а Вук Караџић⁸ „сáхија (саија)“ и десетерац „А сахију посла у Косово“⁹. Миклошић¹⁰ је спомиње као српску у облику „сахија“, а из Босне наводи „саију спремити“ и „сајија“ (из говора и песама). Сима Тројановић додаје и „сехија (сеија)“¹¹. Такви српски облици су постали од арапске речи sâ'i (sa'i, sa'u, sâu, saïu) посредством Турака и наставка „ја“. „Саија“ и слични облици њени значе „Eilbote“¹², „Fussbote“¹³, „Bote zu Fuss“¹⁴, „a foot-messenger“¹⁵, „messenger qui va à pied pour porter une nouvelle ou une lettre“¹⁶, то јест „пешак који се шаље из једнога места у друго да носи вест или писмо“ (са примером „јавила се потреба да се пошље саија“) ¹⁷, односно „гласник, поштоноша“¹⁸, „књиганоша“¹⁹, човек „који се труди (носећи књигу пешице“) ²⁰, „писмоноша“²¹ или „поштаџија“²². Македонски облик те речи добио се додавањем наставка „џи“ на „sâ'i“ или друге облике у говору и писању, на основи сличности с осталим речима на „џи“, које означавају човека, радника на некоме послу, занимању, занату („*sâ'idži“), и народног завршетка „ја“, — па се даљим развојем добили нови слични облици.

Саицилуком („со саицилак“) су се бавили људи разних народности у Македонији. У старије доба турскога господства, саиџије су биле Турци и њихови поверљиви мухамедански поданици, на првоме месту Арбанаси. Они су били државни службеници, и зато су добијали од својих установа награду за свој рад. Те саиџије су се кретале само по Македонији и по тадашњој турској држави, скоро увек пешице, и то већином од једнога града до другог успутног. Ретки су били људи који су службеним послом ишли по више дана и ноћи и прелазили већи број насеља. Када се крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века у западним пределима Македоније јавило јаче надирање и насиље Арбанаса, многи мушки чланови македонских породица почињу да одлазе изван свога завичаја, често и у далеке пределе својих сународника или у земље суседних и удаљенијих народа који су живели слободнијим животом, — међу Србе, Румуне, Бугаре, Турке и Грке, — да тамо радом стекну средства за живот и за многе намете необузданих пљачкаша²³. За одржавање везе са тим печалбарима и за преношење њихове зараде из далеких земаља јавили су се као погоднији од Турака и Арбанаса Цинцари и мухамедански („Торбеши“), а најзад и православни Македонци. За разлику од турских и арбанашких саиџија, цинцарске и македонске саиџије нису

биле ничији службеници. Они су једино са знањем и одобрењем власти турске посећивали печалбаре и од њих примали најпре поклон у новцу или чему сличном, а после и утврђену награду за донету вест из куће и најзад и за учињену услугу на повратку у завичај. Саиција је било и сељака и грађана. Они су у већини били сасвим сиромашни људи. Само су неки међу њима успели да својим услугама стекну и мало готовине, па и да се изједначе са људима средњега богатства. Саицилуком се бавио Арбанас Алија Демоски из Боговица („Богојци“) на северном ободу Струшкога Поља. Преспанцима су били познати као саиције Цинцари Кузман из Псодера („Пходери“) и Ђорђи из Гопеша. Међу Торбешима је саиција било у приличном броју. Из Октиса у Струшком Дримколу је био неки Ариф; из Лабуништа Рахман Кариман²⁴, Ајрудин, Селман; из Брода у Гори Бахтијар Маринов. Македонаца православних је било највише: Данило Ристић из Горње Ђоновице јужно од Гостивара; Коста, Трпко²⁵ и Ћиро Јордоски из Тресонча; Митре Ђидијоски из Девича у Поречу; Решко Бујуклијоски (Димчески) из Сливова у Дебрици; Ђурчин Калина из Буринеца у Жупи; Ристо Новески (Шикалески) из Велгошта; Ицо Ћирација из Сопотског, Стефо Туцароски из Љубојна и Петко Салкоски из Ђермана у Преспи. Из градова су били Димко Павлески, Наумче Фортмар, Климе и Димко Румена (Руменче), Прове и Димко Паче из Охрида; Ефтим Љапче, Андре Татарче, Коте и Тале Павлески (Миљоски), Ристо Грнчар и Димитрија Низам у Ресну и Јанковцу; неки од Даленговаца у Битољу; Тодор Дрндар из Велеса, — и многи други.

За саиције Арбанасе, Цинцаре и Македонце обеју вера памти се да се по својој спољашњости безмало ни у чему нису разликовали од становника свога места живљења: и сељаци и грађани су били обучени у одело какво се носило у њиховој средини. Они нису, као саије у Турској, Србији и Босни имале „на ноzi привезано звонце“²⁶, прапорац²⁷ или „на ногама седам прапораца“²⁸, нити им је, по речима из друге народне песме из Босне, у једној руци била капа сакуљица,

А о њојзи триста прапораца,
А у другој дренова тољага²⁹, —

по чему су се познавали међу другим људима. Супротно Пуквиљу, Ами Буе тврди да ни у Арбанији, особито у њеној јужноме делу, није видео никаква прапорца на ногама тамошњих саиција („Fussgänger“)³⁰. Саиције у Македонији су једино за време вршења свога посла имале торбу изаткану од кострети или вуне, а само неки од коже јареће или јагђеће („тагар“, „тагарче“), на пример „Коста писмоноша“ из Тресонча³¹ и Димко Румена из Охрида, који је носио и ђемер око појаса, али испод горњег одела, да му се не може ви-

дети издалека. Тодор Дрндар из Велеса је у последње време свога саицског рада имао јачу кожну ташну са катанцем и кључем. Торбе су носили о рамену или су их везивали преко леђа („вежано“). У њима су држали све пошиљке од родитеља или од печалбара и своју храну за пут. Писмене саиције су у њој чувале и књигу („тевтер“) у коју су упisivале усмене поруке, а за појасом су имале мастионицу са пером („дивит“)²². За слободно кретање и вршење посла по турској царевини (по Грчкој, а ређе по Тракији), саиције су имале одобрење („право“) од власти; а када су прелазиле границу и ишле у друге земље (у Србију, Румунију, Бугарску), имале су уза се и „тескере“ или „пашапорт“.

Када по Македонији и земљама у њену сусеству није било савременијих средстава за превоз у правцу кретања саиција, они су путовали једино пешице, и обично су ишли сасвим сами, ма да су радо волели да нађу за сапутнике лица из своје средине или ма кога другог свога земљака из једнога полазнога места или ноћишта до нареднога. Том приликом су у руци имали обичну дрвену палицу која им је више служила као срество за одбрану од паса. Али је било саиција који су узимали на послугу, уз плаћање награде по погодби, коња, па су са њим и на њему ишли за својим послом. Неки су успевали да стекну и свога коња и да са њим олакшају свој саицилук. Пешачи су се у некој згодној прилици користили колима, железницом или бродом („со пампур“) до некога места, ако је таквих средстава за превоз било успут. Путовање по неким деловима тадашње турске царевине није било за свакога саицију подједнако лако. Мухамеданским саицијама, особито Арбанасима, нико није правдо сметње. Саицијама других народности и вера у Македонији су често искрсавале тешкоће у раду. На многим успутним местима у западним крајевима Македоније, — крај шума, у кланцима, на превојима, близу неких насеља, — било је арбанашких одметника и пљачкаша који су могли напасти саицију у одузети му све што носи од вредности или га заробити и потом тражити од његове породице велику количину новаца за откуп. Зато су саиције на разне начине радиле да избегну сусрет или сукоб са таквим људима. Саиције су често узимале са собом турске или арбанашке пратиоце или чуваре („сејмени“) који су их за новац спроводили по опаснијим местима. У народу се каже да су саиције своје заштитнике и богато хранили и даривали. Али ни та пратња није била свуда корисна. Стога су саиције гледале на све начине да стекну пријатељство с одметницима преко њихових помоћника или јатака и уопће са многим становницима појединих успутних села која су била позната као пљачкашка (Песочани, Буково, Зајаз). Саиције су се понекад и тамо заустављале да заједно поједу и попију нешто пријатно. Где

нију их је пут водио преко Куманова, Ћустендила и Софије на Видин, Лом-Паланку, Рушчук, па са једног од тих насеља у Турну-Северин, Турну-Могорин, Крајову, Букурешт, Кампине, Јаше и друга радилишта. Ко је путовао у Варну, одвајао се од Софије. Неки су од Варне пловили бродом до Добрича („Добрице“), Констанце, Галаца, „Ибраила“. У Цариград су путовали преко Лерина, Сереза, Дrame, Кавале, Ксангија („Скече“) и Једрена („Одрин“). Неки су се у Солуну користили бродом до Цариграда, па и до Варне. У Волос и Атину или Пиреј су ишли од Лерина или Солуна пешице или бродом. До Београда су имали дванаест ноћишта („конаци“)⁸⁵. За то исто време су стизали и у Лом-Паланку⁸⁶. Од Драславице у Струшкоме Пољу до Букурешта су путовали деветнаест дана. Најудаљенија места су преваљивали за три недеље или који дан више. Када стигне у неко радилиште, саиција је свраћао у кућу некога свога најприснијег печалбара, који га је задржавао у гостима, на храни и ноћишту. Неки су имали збориште и негде у насељу, обично у гостионици некога њихова земљака, па су ту отседали, да не буду на терету печалбарима. За долазак саиције се убрзо сазнавало. Зато су се одмах после рада, увече, скупљали око њега многи печалбари из тога места и питали га о својима у завичају. Том приликом је саиција свакоме саопћавао поруке, вести, давао „поздраве“ (чарапе, марамицу, сапун, јабуку) или писмо. У то исто време је саиција добијао своју награду за учињену услугу. Саиција је одмах после доласка јављао колико ће остати у томе месту и када ће се вратити у њ или кренути одатле кући („дома“), у Македонију. Уочи дана повратка печалбари су долазили саицији да му поруче или пошљу нешто за њихове у завичају. Печалбари су по саицији слали својим укућанима новаца, малих „поздрава“ или писма. За златник или за писмо саиција је обично примао један грош награде. Али та количина новца није била стална или утврђена, него се мењала углавном и према удаљености места и због привредних прилика на тржишту. Зато су неки узимали за саицилук и два гроша⁸⁷, „стопарац“⁸⁸. Решко Бујуклиоски је наплаћивао „три черечиња“, а Данило из Ђоновице, Ђурчин Калина, Климе Румена и Прове Паче су тражили од својих „муштерија“ по пет грошева за преношење златника или писма. За разне „поздраве“ и усмене поруке је Наумче Фортомар узимао по „десет пари“ или би га шиљаоци почастили пићем. Неке саиције су биле веома човечне, увиђавне, па су преносиле новац или нешто друго и на почек („вересија“). Од лица која још нису почела добро да зарађују, или од оболелих синова својих старих „муштерија“ и добрих пријатеља, нису узимали ништа за саицилук⁸⁹. Печалбари су често свој новац предавали саицијама без сведока, „у че-

није било опасности од напада, саиџије су се кретале слободно; а у неким крајевима Србије, у којима су се јављали пљачкаши или хајдуци, никада нису ишли сами, особито за време враћања у Македонију. Саиџије које су имале коња обично су водиле и неке печалбаре са собом. Ако је саиџијин сапутник желео да јаше целим путем, плаћао је за то „целога коња“; а када су се он и власник коња мењали наизменично, јашући по један час, у томе случају се давао новац „за половину коња“³³. За „полојна коњ“ се од Селаца и Буринеца у Жупи до Видина плаћало Ђурчину Калини један златник („напдоан“). Саиџија је често био вођа неколицине („тајфа“) својих земљака у неку државу ради њихова упошљавања и зарађивања, па је и за ту улогу добијао награду одмах или када печалбар првом приликом дође до зараде. Митре Ђидијоски из Девича је једнога пролећа одвео у Румунију двадесет Поречана. Ариф из Октиса је на своме коњу враћао у завичај и болесне печалбаре.

Саиџије су полазиле на пут с пролећа, у лето и на јесен. Ко је имао да превали мању даљину, ишао је четири пута годишње. Сматрали су да ће најсрећније проћи на путовању ако крену понедељком или средом. На недељу или више дана пре одласка, саиџија је у своме селу или граду и у његовој непосредној околини објављивао по људима у који ће дан отпутовати, да би породице печалбара могле спремити нешто за шиљање или да саопће неку усмену поруку или јаве разне новости својима у туђини. Од тога дана су саиџију многи посећивали, особито последњих дана предвече. Ма да је полазак био рано ујутру, саиџију су испраћали из места живљења сви млађи и старији укућани који су имали своје људе на печалби, а често су многи ишли са њим и далеко изван села или града и стално му говорили о својима. То никако није могло изостати ако је са саиџијом путовао неко на печалбу. Пешаци би упртили торбе, а коњаници их товарили на самар, и пролазили кроз успутна села, у којима су их очекивали укућани других печалбара са „поздравима“ (малим даровима), писмима или порукама, уколико из тога насеља нема њихов саиџија. Кроз насеља у којима је било других саиџија, они су пролазили без задржавања, осим ако би их сустигла ноћ. Тако су ходали све до последњег места у коме има његових земљака печалбара.

Саиџије су обилазиле сва места једне државе у којима је било њихових земљака из завичаја. Једни су ишли у Србију, други у Румунију, трећи у Бугарску, четврти у Грчку и Тракију (већином у Једрене), пети у Турску, а неки још даље, до јужне Немачке и до Чешке. У Шумадију, Београд и Суботицу су ишли преко Скопља, Ристовца и даље низ Монавн. Олатле су свраћали и у Пајвниг и Праг³⁴ У Руму-

тири ока“. Тада се све радило на поверење, „на душу“. Саиције нису никада са те стране каљале свој образ⁴⁰. Па и када би их уснут снашла несрећа и остали без предатога новца, они су штету примали на се⁴¹. Охридске саиције су доцнијих година свога рада давале, и без захтева шиљаоца, потврду („полица“) о примљену новцу. И повратак саицијин је био везан с испраћајем: печалбари су га на дан поласка засипали топлим речима о срећном путовању. Саицију су у завичају печалбавеву очекивали и са радошћу и са зебњом. За њ су знала и деца, јер су им мајке говорице да ће им он донети новаца од оца или старијега брата са печалбе⁴². Многи су бројали дане њихова повратка. Чим би саиција стигао у своје место живљења, за њ су сви брзо дознавали. Укућани печалбареве би сами похитали у саицијину кућу и примали од њега новаца, мали поклон, писмо, или поруку и живо се распитивали о животу и раду свога у даљини. Саиција је свакоме стрпљиво одговарао на сва питања и казивао о свачему што је видео или чуо о печалбару, особито о његовој заради и о времену када када ће се вратити кући. Он је све поруке преносио без икакве грешке, као да их је читао из књиге, што су понеки заиста тако и радили⁴³. Саиције су већином биле стекле умешност да на духовит начин саопће све вести. Они су знали да и тужне новости изнесу у благом облику и да том приликом осоколе ожалашћена лица. Саицијина излагања су слушаоци у завичају и на печалби пратили нетремице, без предаха, као да су из његових уста излазиле мисли печалбара или неког из куће, — а у пошиљкама су гледали стварну потврду или доказ о постојању шиљаоца. — После свакога повратка и сусрета с укућанима печалбара, саиција је заказивао дан поновног одласка на пут. Ако је прво путовање било око Ђурђева дана, друго је бивало о Петрову дану, а треће око Илијдана. О Митрову дану су се многе саиције враћале својој кући и проводиле зиму са својима.

Македонске саиције су дуго времена биле живе споне у породица у завичају и њихових печалбара у туђини. преносили усмене и написане вести и средства за једних до других. Неки су међу њима послужили гласници између македонских устаника и српских поверљивих лица⁴⁴. Затим, гледајући свет, живели у местима рада печалбара, они су били поједини неких културних тековина у своју кућу, а Данило из Горње Ђоновице је на облику (са једном струном), научио је гудио и певао скоро до своје

остале под утицајем турских
очеле од њих знатно раз-

ликовати по своје раду. Саиције су се одржавале све док се нису јавиле друге боље и лакше везе између једнога насеља и другога даљега помоћу савременијих срестава, чиме је била више и обезбеђена и убрзана служба преношења писама и других ствари. Саиције су се морале изгубити када се створила поштанска мрежа по главним градовима Македоније. Тада је саицилук уступио своје место појединим трговцима са великим радњама који су на се преузели преношење пошиљки разних врста. У Солуну су били чувени Кондовци. Многе дотадашње саиције из градова западне Македоније (из Охрида, Ресна, Битоља) постале су њихови службеници и преко њих су примале и доносиле новац, писма и друге пошиљке у своје место живљења, па су често и одатле као „поштације“ разносиле све то лицима из оближњих села или су их поруком позивале у град ради личнога примања пошиљке. Али се ни тад одмах нити данас у народу није сасвим напустио стари начин преношења вести, писама, „поздрава“ или аманета и новца по лицима која путују у нечије место рада или се враћају одатле, јер је и једнима и другима још увек особито пријатно кад из уста свога земљака чују живу реч о животу и послу радника или некога његова из куће („као тој да ми збореше преку него“), — само што се сада за такву услугу не тражи награда.

ИЗВОРИ И НАПОМЕНЕ

1 Миленко С. Филиповић: Голо Брдо (Скопље, 1940), 51.

2 Миленко С. Филиповић: Дебарски Дримкол (Скопље 1939), 50.

3 Сима Тројановић у своје делу Наше кириције (Српски етнографски зборник XIII; у Београду, 1909), 107, наводи то име, али му одређује место употребе.

3* „Нова Македонија“ VIII, број 1902 (1951 II, 16), 4, у „Зановости од земјата“ („Плачи Круша“).

4 Жена која ми је казивала ову песму, рекла је да „значи „чоек што се враћа дома“. То ме је и навело на миса повежем ту реч са речју „Јазација“ (писар).

5 Када чују ове речи из песме, родитељи заплачу од

6 У целокупним делима (у „Пррсветину“ издању сца), 195.

6* У књизи Путовање по Новој Србији (из жевне зедруге 1950), 126, 191—192 (у напомени).

7 У Нашем народном животу V, 133, народној поезији (Београд, 1939), 173

8 У Рјечнику код те речи.

9 Тројановић у Нашим кирицијама али не каже из које га је народне

10 У делу Die türkischen europäischen Sprachen (Wien, 19